

Feminisering van sportieve ruimten

ESSAY Agnes Elling

Sportdeelname is al lang geen louter mannelijke aangelegenheid meer. De algemene sportdeelname van mannen en vrouwen is ongeveer even groot. Niettemin bestaan er nog steeds genderspecifieke mechanismen van sociale in- en uitsluiting in diverse sportieve ruimten zoals op voetbalvelden, in zwembaden en in fitnesscentra.

De ontwikkeling van de moderne sport was aanvankelijk vooral gericht op jonge mannen uit de gegoede burgerij. Vandaag de dag wordt vrijwel iedereen geacht sportief te zijn en zijn er veel meer mogelijkheden. Vooral aan het einde van de vorige eeuw werd de sport toegankelijker voor meer mensen door onder meer verbreding van sportieve activiteiten (meer recreatieve bewegingsactiviteiten) en meer sportieve ruimten en sportaanbieders (sportpleintjes, parken, fitnesscentra). Sport is echter nog steeds een sociale arena waarin maatschappelijke ongelijkheden zowel weerspiegeld als ter discussie gesteld worden. Sport bindt en onderscheidt via 'eigen' regels van sportiviteit en rechtvaardigheid waarbij maatschappelijke ongelijkheden tijdelijk buitenspel lijken te worden geplaatst. Sportclubs vormen nog steeds de 'kern' van het nationale sportieve landschap, maar zijn veelal ontstaan op basis van sociale ongelijkheid. Voorbeelden zijn clubs alleen voor mannen, clubs met een sterk verzuilde signatuur (protestant/katholiek) en het bestaan van ballotagecommissies. Ook in hedendaagse sportieve ruimten vindt soms eerder spiegeling of versterking dan doorbreking van maatschappelijke ongelijkheden plaats. Zo kent het professionele mannenvoetbal in het homotolerante Nederland nog geen openlijke homoseksuele spelers en geschiedt besluitvorming in de sport vooral door witte mannen. De algemene sportdeelname van mannen en vrouwen is ongeveer even groot. Specifieke sportieve ruimten laten echter nog vaak duidelijke mechanismen zien van sociale in/uitsluiting naar gender en andere sociale statusposities.

Feminisering van het voetbalveld?

Kijk eens op een willekeurig trapveldje in een dorp of in een sportkooi of Cruiff Court in een grote stad. De gebruikers zijn over het algemeen jonge jongens met uiteenlopende etnische achtergronden, sterk bepaald door de sociale signatuur van de wijk. Af en toe speelt er eens een meisje mee, vooral vaardige voetbalsters. Als er meer meisjes rondhangen bij deze openbare sportieve ruimten, dan is het meestal 'langs de lijn'. Of als er, onder begeleiding, aparte speeltijd is gereserveerd voor meisjes of gemengde groepen. Misschien ook niet zo raar als je bedenkt dat vrouwenvoetbal pas sinds 1971 officieel onderdeel is van de Nederlandse voetbalbond KNVB, de grootste sportbond met meer dan een miljoen leden. Omdat vrouwen niet zouden kunnen voetballen en omdat het schadelijk zou zijn voor ze, mochten meisjes en vrouwen niet meedoen en wilden ze dat vaak ook zelf niet. Daar is de afgelopen decennia wel enige verandering in gekomen. Het aantal vrouwelijke leden van de KNVB steeg van bijna 61.000 (5%) in 1998 tot meer dan 127.000 (11%) in 2012. Voetbal is inmiddels een van de meest populaire sporten onder (migranten)meisjes; ouders begeleiden hun dochter even makkelijk naar het voetbal- als het hockeyveld; vrouwelijke voetbaltalenten hebben mogelijkheden om profvoetbalster te worden en de media-aandacht voor vrouwenvoetbal is groeiende.

Toch is het voetbalveld(je) nog steeds een sterk gegenderde ruimte. Dat geldt niet alleen voor de toegankelijkheid van openbare trapveldjes voor meisjes. Steeds meer voetbalverenigingen kennen inmiddels een vrouwenafdeling, maar ze komen qua faciliteiten en aandacht vrijwel overal 'op de tweede plaats'. De oudste Amsterdamse voetbalvereniging Amsterdamsche Football Club (1895) nam onlangs (april 2014) het besluit ook een vrouwenafdeling te starten, nadat ereleden zich hiertegen jarenlang succesvol hadden verzet. En terwijl de deelnemende teams van de eredivisie voor vrouwen sinds 2007 deel uitmaken van Betaald Voetbal Organisaties (BVO) van het professionele mannenvoetbal, bespelen zij niet vanzelfsprekend ook het groene gras in de hoofdstadions. De media-aandacht is groeiende, maar nog steeds marginaal en in tegenstelling tot

Meiden in actie tijdens de halve finale van de Cruyff Courts 6 vs 6 in Tilburg. Foto: Johan Cruyff Foundation

het mannenvoetbal, sterk afhankelijk van internationale prestaties van het nationale team en van 'mooie koppies', zoals Ajax- en Oranje-speelster Anouk Hoogendijk. Bovendien investeren gemeenten keer op keer – al dan niet onder dreigend protest van grotendeels uit mannen bestaande supportergroepen – in het voorkomen van een faillissement van de lokale BVO. Dit is feitelijk verboden staatssteun, maar diezelfde gemeenten laten het wel toe dat vrouwenteams door BVO's worden wegbezuinigd, zoals bij FC Utrecht. In het lopende NWO-Sportproject 'Van voetbalvrouwen naar vrouwenvoetbal' wordt momenteel onderzoek gedaan naar de vaak ambigue ontwikkelingen rondom de toenemende feminisering van voetbalvelden.

Strijd om zwemuren voor moslimvrouwen

Waar voetbal pas sinds kort als 'geschikte' sportactiviteit voor vrouwen wordt gezien, is zwemmen dat al veel langer. Vandaag de dag is gemengd (leren) zwemmen het meest gangbaar, hoewel er tot ver na de Tweede Wereldoorlog in de meeste Nederlandse zwembaden nog aparte meisjes- en jongensuren bestonden. Diverse baden kenden sindsdien aparte vrouwenuren, zonder dat daar publieke ophef over bestond. Aan het eind van de vorige eeuw werden gesegregeerde zwemuren voor vrouwen echter onderwerp van de publieke discussie, vooral betreffende de gesubsidieerde zwemuren voor islamitische meisjes en vrouwen. Vanwege de meervoudige achterstandssituatie van veel islamitische vrouwen troffen veel grootstedelijke zwembaden met gemeentelijke subsidies speciale maatregelen om de toegankelijkheid voor deze groep te vergroten. Op speciale vrouwenuren was alleen vrouwelijk personeel aanwezig en werden eventuele glazen wanden afgeschermd om inkijk van mannen tegen te gaan. Zwembaden investeerden ook in faciliteiten

voor andere sociale groepen, zoals warmere instructiebaden ten behoeve van ouder-kind zwemmen en zwemactiviteiten voor ouderen. Echter, onder invloed van het veranderende politieke klimaat, leidt vooral overheidssteun voor aparte zwemuren voor allochtone vrouwen steeds vaker tot discussie.

In 2011 stelden twee VVD-kamerleden vragen over de subsidieverlening voor aparte zwemuren voor vrouwen met een islamitische achtergrond. De islamitische zwemvereniging 'De Waterlelies' had via het project 'Swimtogether' subsidie ontvangen van de Nederlandse zwembond KNZB. Dit project was onderdeel van het overheidsprogramma 'Meedoen Alle Jeugd door Sport' (2007-2011). Minister Schippers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport stelde de Kamerleden in het gelijk dat het subsidiëren van gescheiden zwemmen onwenselijk is, omdat dit integratiebelemmerend zou zijn en zou ingaan tegen afspraken uit het regeerakkoord. Een van de meest fundamentele aspecten van integratie is echter deelname aan de samenleving. Evenzeer kan dan ook gesteld worden dat het niet verlenen van overheidssteun voor het (leren) zwemmen op eigen voorwaarden, de volwaardige deelname van islamitische vrouwen aan de samenleving, hun integratie, belemmert. Bovendien komen reguliere gemeentelijke sportsubsidies, zoals jeugd- en accommodatiesubsidies voor verenigingen, voornamelijk ten goede aan autochtone jongens en mannen omdat zij het meest in clubverband actief zijn.

Door het verdwijnen van publieke middelen is de toegankelijkheid van openbare vrouwenuren voor islamitische vrouwen beperkt en zijn zij meer aangewezen op verenigingsuren van islamitische zelforganisaties. Hoe minder rekening zwembaden en gemeenten houden met de wensen van islamitische vrouwen tijdens openbare vrouwenuren, des te kleiner is

de kans op etnische menging en uitwisseling van zwemgewoonten en het gezamenlijk overwinnen van watervrees of angst voor de etnische ander. Het zich noodgedwongen ook in het zwembad terugtrekken onder geloofsgenoten kan leiden tot het strenger toepassen van islamitische badtradities en -voorschriften en daarmee tot segregatie. Niettemin is tevens sprake van maatschappelijke integratie en emancipatie via sportdeelname en het verenigingsleven. Behalve het bieden van zwemplezier en ontspanning dragen islamitische zwemverenigingen bij aan bijvoorbeeld de opleiding van islamitische zweminstructrices en een multicultureel gebruik van publieke sportaccommodaties.

Fit, slank en sterk

Voetbalvelden en zwembaden vormen al sinds eind negentiende eeuw belangrijke ruimten voor sportdeelname en sportieve recreatie. Van de marginale mannelijke krachthonken van weleer, zijn fitnesscentra pas de afgelopen decennia uitgegroeid tot een van de grootste sportaanbieders. In 1991 konden mensen voor het eerst 'fitness/aerobics' invullen op het toonblad met mogelijk beoefende sporten in de longitudinale studie naar sportdeelname (Aanvullend Voorzieningen Onderzoek 1979-2007) van het Sociaal Cultureel Planbureau. De sport belandde 'met stip' op plaats zeven (9%) van de meest beoefende takken van sport en steeg naar een derde plaats (22%) in 2007, na zwemmen (36%) en toerfietsen/wielrennen (23%).

Fitness sluit aan bij bredere maatschappelijke ontwikkelingen, gericht op een gezonde leefstijl, een slank en vitaal uiterlijk, en de verwezenlijking van persoonlijke doelen. Met de toenemende populariteit van fitnessactiviteiten steeg ook het aantal fitnesscentra sterk. Het niet-competitiegerichte beweegaanbod, de flexibeler openingstijden en lidmaatschapsopties en de vluchtiger sociale interacties vergeleken met sportverenigingen – met (jaar)lidmaatschappen, vaste trainingstijden en sociale (vrijwilligers)verplichtingen – sluiten aan bij een grote groep sportconsumenten.

Groepen die in de verenigingssport zijn ondervetegenwoordigd zoals vrouwen en homoseksuele mannen, blijken juist oververtegenwoordigd in fitnesscentra. Fitnessactiviteiten als geheel richten zich op een redelijk uniform, gender- en leeftijdsafhankelijk lichaamsideaal: fit, slank en gespierd. Tegelijkertijd zijn de specifieke activiteiten en diverse ruimten ook hier duidelijk gegendered. Vrouwen zijn vaker actief in groepslessen op muziek, waarbij de nadruk gelegd wordt op afvallen en een, voor mannen, seksueel aantrekkelijk uiterlijk ('sexercise', 'exersex' en 'buik-borsten-billen'-klasjes). Tegenover het vrouwelijke bodyshaping staat het mannelijke bodybuilding, vooral om breedgeschouderd te worden. Mede door het veelvuldig gebruik van spiegels in sportscholen is er vrijwel geen ontkomen aan zelfspiegeling, noch aan het gadeslaan van de verschijning, verrichtingen en blikken van anderen. Vergeleken met de directe rivaliteit die objectief gemeten wordt in wedstrijdverband in sportclubs, is dit eerder een soort 'stille strijd', hoewel ook schreeuwend expliciet in seksistische marketingcampagnes. Het verkopen van gezondheid en vooral ook een fit en sexy lichaam in plaats van sportieve eer, heeft velen een fitnesslidmaatschap doen aanschaffen, die echter ook vaak weer snel werd opgezegd. Veel mensen voelen zich niet thuis tussen harde

housemuziek, rimpelloze krachtpatsers en strakke buiken en leggings, of de gegenderde marketingbeloften bleken niet zo eenvoudig te verwezenlijken. Nu de fitnessgroei tot stilstand is gekomen en het ook belangrijk wordt om mensen te blijven binden, werken fitnesscentra toenemend vraaggericht, ook richting specifieke populaties zoals ouderen en chronisch zieken.

Niet alle sportieve ruimten zijn voor iedereen even toegankelijk

Tot slot

De openbare ruimte is van iedereen, maar van sommigen een beetje meer dan van anderen. Dat geldt ook voor openbare en private sportaccommodaties. Alle mensen hebben het recht op toegankelijke sportdeelname, maar niet alle sportieve ruimten zijn voor iedereen even toegankelijk. Mogelijkheden om mee te doen aan sport en zich ergens 'thuis' te voelen zijn nog steeds deels verschillend voor mannen en vrouwen en eveneens gerelateerd aan andere sociale statusposities, zoals klasse, etniciteit en seksuele voorkeur. Ik pleit dan ook voor voortgaande feminisering van en sociale inclusie in sportieve ruimten. Ten eerste door het verder vergroten van sociale diversiteit en tegengaan van sociale uitsluiting op plekken waar actief gesport wordt, zoals op openbare, verenigingsgebonden en private sportlocaties. Daarnaast ook door meer vrouwen met uiteenlopende achtergronden te betrekken bij de organisatie en beleidsvorming in de sport, als trainers, managers, bestuurders en beleidsmakers. Dit vraagt vanzelfsprekend ook om blijvende monitoring en nadere kritische – onder meer sociaalgeografische – analyses van de veelal complexe en paradoxale ontwikkelingen rondom sociale inclusie in sportieve ruimten.

Agnes Elling (a.elling@mulierinstituut.nl) is verbonden aan het Mulier Instituut voor sociaalwetenschappelijk sportonderzoek in Utrecht. Sociale in- en uitsluiting naar onder meer gender en etniciteit is een van haar belangrijkste onderzoeksexpertises.

Literatuurselectie

- Elling, A. en I. Claringbould (2005) Inclusionary and exclusionary mechanisms in the Dutch sports landscape: who can and wants to belong? *Sociology of Sport Journal*, nr. 22/4, pp. 498-515.
- Fenster, T. (2006) The right to the gendered city: different formations of belonging in everyday life. *Journal of Gender Studies*, nr. 14(3), pp. 217-231.
- Hargreaves, J. en E. Anderson (eds) (2014) *Routledge Handbook of Sport, Gender and Sexuality*. London: Routledge.
- Romijn, D. en A. Elling (2009) Een Prachtige tweede plaats. Een studie naar de stand van zaken van het meisjes- en vrouwenvoetbal in Nederlandse amateurvoetbalverenigingen. 's Hertogenbosch: WJH Mulier Instituut.